

ГОЛОВНІ ПРИНЦИПИ ПІДХОДУ ДО СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАКТИЧНОЇ ТРАНСКРИПЦІЇ ЧУЖОМОВНИХ ВЛАСНИХ НАЗВ

1. Фонематичний принцип як базовий

Послідовне відтворення звучання оригіналу, якщо і наскільки це можливо. Приклади - передача дифтонгів у багатьох германських мовах або фонем /g/, /h/, /x/:

нім. Heinrich Heine – Гайнріх Гайне, норв. Trondheim – Трондгайм, нім. Ursula von der Leyen – Урсула фон дер Ляєн;

нім. Leonhard Euler – Леонгард Ойлер, нім. Adolf Bäuerle – Адольф Боєрле, норв. Åse Øyhus – Осе Ойгюс, нідерл. Christiaan Huygens – Крістіан Гойґенс;

англ. Birmingham – Бірмінґем, нідерл. Gouda – Гауда, нім. Hagen – Гаґен, англ. Harvard – Гарвард, нім. Chemnitz – Хемніц.

Цей принцип є наскрізним для практичної транскрипції власних назв китайської мови: simpl. chin. 毛泽东, pinyin Mao Zedong – Мао Дзедон, simpl. chin. 李白, pinyin Li Bai – Лі Бай, simpl. chin. 杭州, pinyin Hangzhou – Ханджов, simpl. chin. 武则天, pinyin Wu Zetian – Ву Дзетянь, simpl. chin. 溥仪, pinyin Puyi – Пуї.

2. Принцип відповідності особливостям української фонетики

Якщо точне відтворення оригіналу через відсутність схожих фонем в українській мові неможливе, підбір відповідників не має суперечити особливостям української фонетики. Наприклад, не всі приголосні в українській мові можуть бути м'якими: губні, шиплячі, задньоязикові фонемі і фонема [p], можуть мати пом'якшений варіант – але не м'який. Тому вживання м'якого знака після б, п, в, м, ф, ж, ч, ш, щ, г, ґ, к, х, р суперечить українській ортоєпії. Звідси закономірність щодо передачі умляута /œ/ в різних германських мовах чи фонемі /œ/ у французькій: Goethe – Ґете, Köln – Кельн, Schröder – Шредер, Schönberg – Шенберґ, Georges de Brébeuf – Жорж де Бребеф тощо замість недоречних Ґьоте, Кьольн, Шрьодер, Шьонберг, Бребьоф.

3. Фонематичний принцип доповнюється графічним

У тих випадках, коли варіанти вимови у мові-оригіналі допускають двозначність або ж коли через відсутність точного відповідника можливі різні варіанти практичної транскрипції, орієнтуємося на написання слова у мові-оригіналі: нім. Leipzig – Ляйпціґ, нім. Ludwig – Людвіґ тощо.

4. Принцип уніфікованого підходу до передання однакових або схожих звуків у різних мовах

Прикладом тут може слугувати умляут /œ/ в германських мовах чи схожа до нього фонема у французькій або турецькій мовах тощо: нідерл. Keukenhof (Кекенгоф), шв. Malmö – Мальме, Göteborg – Ґетеборґ, фр. Argenteuil – Аржантей, тур. Körfez – Керфез.

Те саме стосується до подвоєння голосних у тих мовах, де вони слугують для позначення довготи, чи збереження подвоєння приголосних у певних позиціях тощо.

5. Врахування ступеня засвоєності чужомовної назви

Чужомовні загальні й власні назви відрізняються ступенем засвоєності у мові (цей поділ є наскрізною тезою УП28). Загальні назви – це зазвичай засвоєні мовою слова, які підлягають також морфологічній адаптації і сприймаються мовою як “усиновлені”, рідні. Власні назви – це головню не засвоєні мовою власні імена, щодо написання яких важливо виробити чіткі правила і користуватися ними беззастережно. Ця група чужомовної лексики найменше піддається асиміляції до фонологічної системи мови.

Власні назви, з якими працює Transliterator, варто поділити на дві підгрупи – антропоніми (імена та прізвища) й географічні назви. Серед останніх буде більша група “старих запозичень”, які слід розглядати окремо (на це вказує УП28, § 62): «Винятково, як старі запозичення, з и пишемо такі слова, як Америка, Африка, Париж, Рига, Єгипет». Сюди можна було б додати й географічні назви

Єрусалим, Коринт, Велика Британія тощо. Історичні китайські власні назви приймаємо як «старі запозичення»: Пекін (Beijing), Гонконг (Xianggang), Конфуцій (Kongfuzi). У таких випадках маємо справу з повністю українізованими власними назвами.

6. Логіка і здоровий глузд / Проблема хибної традиції

Це один з критеріїв врегулювання правопису чужомовних слів, які сформулював Юрій Шевельов. Йдеться про розумне збереження вкорінених фактів живої мови з одночасним дотриманням твердих правил для “новоприйманих варваризмів”. Наприклад, ледве чи варто намагатися усунути непослідовність в передачі /l/ у географічних назвах Ірландія і Фінляндія, хоч це живцем прищеплена з російської мови норма. [Ю. Шевельов. Про критерії в питаннях українського офіційного правопису // Український правопис і наукова термінологія: історія, концепції та реалії сьогодення: матеріали засідань Мовознавчої комісії та Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1994-1995 рр. Львів 1996, с. 29].

7. Розуміння контексту і мови походження

Прикладами можуть слугувати такі прізвища і географічні назви:

Американський письменник, Нобелівський лауреат з літератури John Ernst Steinbeck – Джон Ернст Стайнбек (прізвище німецького походження);

Німецький соціолог єврейського походження Norbert Elias – Норберт Еліас (через те, що він після втечі з нацистської Німеччини до кінця життя прожив у Великій Британії, його прізвище часом неправильно передається як Ілаес);

Місто Lienz – Лієнц (Тіроль, Австрія), громада Fiesch – Ф'єш (Швейцарія). У південнонімецьких та алеманських діалектах у буквосполучі іє часто вимовляються обидва голосні, вона не завжди слугує для позначення довгого /i:/.